

Ігор КОЗЛОВ

Чакрим

(оповідання)

Кордон проходив по бурхливій річечці. Береги — вузькі стежинки, а над ними зметнулися гладкі, відполіровані дощами і вітрами гранітні стіни. Якщо стояти на дні каньйону, то здається, що там, вгорі, ці стіни сходяться. Насправді відстань між ними метрів триста.

До вечора в каньйон вповзла гроза. І начальник застави старший лейтенант Ларин спеціально повів молодих прикордонників «на обкатку».

— Ой, що ж це таке?! — перелякано вигукнув довгов'язий солдат. — Автомат прямо гудить! А зараз іскра з нього зіскочила!

— Не хвилюйтеся, рядовий Петренко, — спокійно сказав начальник застави. — Це гори, звикайте. Підвищилася електризація повітря.

— А не вб'є? — Петренко тривожно глянув на небо, що поступово темніло.

— Умілого прикордонника ніщо і ніхто «не вб'є», — усміхнувся старший лейтенант.

Перший розряд ударив, як завжди, несподівано. Блискавка на мить освітила напружені обличчя солдатів. Гучний громовий гуркіт потряс гори, дзвінка луна заметушилася між стінами каньйону.

— Ну і ну!.. — захоплено прошепотів хтось. — Як в пеклі!

— Розмовоньки! — строго обсмикнув начальник застави. — Під час спалахів спостерігайте за поверхнею річки.

Гроза набирала силу. Грім гуркотів не припиняючись, як автоматична гармата. На гострих виступах затанцювали вогні Ельми.¹

Грянув черговий гуркіт грому, і начальник застави, напружившись усім тілом, упився очима у вузьку горловину теснини, де блиснули дивні спалахи — спочатку на суміжній стороні, а потім — всього на мить пізніше! — на нашій.

Він знав, таке буває: від грозової хмари вниз, майже невидимий, повільно летить слабкий розряд — «лідер». Він прокладає іонізований шлях для подальших, поворотних блискавок. Іноді «лідер» галузиться, і тоді вторинні розряди, виходячи з декількох точок поверхні землі, зливаються вгорі в один потік.

Але ці спалахи не злилися.

Старший лейтенант Ларин згадав, як третього дня спостерігач докладав, що на край плато за річкою виходили якісь люди. І в його свідомості несподівано, як сигнал тривоги, прозвучало добре зрозуміле кожному прикордонникові слово «перекидання». Десь там, в глибинах мозку, запрацював невидимий годинник, що почав відлік часу, а перед уявним поглядом, немов на екрані, виник маршрут лазутчика. Він був упевнений в правильності своєї здогадки.

Згори ударила блискавка, осяявши усе навкруги жахливим блакитнуватим світлом. Гафар зіщулився від страху, не розуміючи, де зараз знаходиться: живий або душа вже десь там, на шляху в рай після того, як пекельна машина нестримно підняла його над чорною безоднею ущелини.

¹ Вогні Ельми — фізичне явище, світіння електричних розрядів на гострих кінцях різних предметів, що височіють над землею поверхнею. Своя назва отримала в середні віки в Італії від церкви св. Ельми, на вежах якої воно часто спостерігалось.

— Сагиб, сагиб...² — тужливо, як козеня, покликав він. З темряви виплила величезна постать Кадир-хана.

— Тут я, Гафар. У тебе все гаразд, ноги цілі?

— Здається. О аллах, дай мені сили! Командон-сагиб, дозвожь, я вчиню священний намаз?

— Ні. Ти ж знаєш, аллах звільняє подорожніх від молитви. Нам треба поспішати.

Кадир-хан допоміг юнакові відстебнути ранцевий реактивний двигун.

— Неси його за той камінь. Там мій лежить. Заховаємо — вони ще згодяться.

Гафар тремтячими руками схопив балони, потягнув за валун. Кадир-хан включив ліхтарик, плямою світла вказав, куди слід покласти. Потім дістав з рюкзака згорнуту в трубочку сіру матерію, слизьку, непромокальну. Вони ретельно укрили апарати, що перенесли їх через каньйон, закидали дрібною щєбінкою.

— Підемо, — суворо сказав Кадир-хан. — Зі світанком ми повинні вийти на гребінь.

Гроза бушувала, яскравими спалахами освітлюючи дорогу. Попереду лежав мертвотно-білий простір, оточений з усіх боків сніговими вершинами. Дув сильний холодний вітер, але їм було тепле в цих дивовижних костюмах. Як їх назвав янкї? Скафандри. Кадир-хан криво посміхнувся.

...Він чекав їх тоді біля входу в печеру всю ніч. Але тільки під ранок на стежині з мороку з'явився маленький караван. Першим йшов рудий Фред, давній партнер Кадир-хана по перекиданню наркотиків в Пакистан, за ним ледве волочив від втоми ноги невідомий чужоземець. Два сухорлявих горця-пуштуна несли на носилках об'ємистий пакунок. Замикав колону худий юнак з обличчям аскета.

— Салам алейкум, — переводячи дихання, сказав Фред. — Важкий тепер шлях. З хребта на хребет. У долинах сарбази³ гарнізони розбили. Незатишно у вас стало.

Кадир-хан промовчав. Привітавшись з гостями, повів їх в печеру, де на вугіллі стояв гарячий чай. Такий звичай: спочатку подорожнього нагодуй, напої, обігрій, а потім вже про справи розпитуй.

Прибульці з жадністю накинулися на перепічки, обпалюючись, сьорбали окріп. Наситившись, Фред і блакитноокий «інгліз» відкликали Кадир-хана.

— Велику справу треба здійснити, — урочисто сказав Фред, коли вони всілися на принесений пакунок. — Ця людина, — Фред кивнув на «інгліза», — спеціально приїхав з Америки. Він там в конторі працює, яка розвідкою займається. Вони про тебе знають.

Кадир-хан мовчки кивнув головою.

— Невірні через річку міст будують, чув? Повезуть по ньому трактори, машини, зерно. Зовсім погано вам буде! Дехканин що собака — хто приголубив, тому і служить. Що думаєш?

— Мабуть, так, — стримано відповів Кадир-хан, здогадуючись, куди хилить Фред.

— Міст треба підірвати. Але з нашого боку не підійдеш — на рівнині усюди сарбази. Цей бача⁴ Гафар, вчився в спеціальному таборі. Він уміє. Ми хочемо, щоб ти провів його через гори, підійшов з тилу.

— Фред, я схожий на божевільного? — усміхнувся Кадир-хан. — Ти мене скільки

2 Сагиб — хазяїн. Командон-сагиб — командир.

3 Сарбаз — солдат національних збройних сил Афганістану.

4 Бача — хлопець.

років знаєш?.. Скажи, навіщо мені голову в капкан сунути?

— Ти неправильно зрозумів. Хлопець цей фанатик, раніше в медресі вчився. Йому вселили, що він «вістря аллаха». Гафар готовий принести себе в жертву в ім'я аллаха. Але така людина хороша на останньому етапі операції. А до місця його повинен доставити розумний поводитир. Ти. Сам підеш тим же шляхом. П'ятдесят тисяч отримаєш. Але найголовніше: прийнято рішення — після успішної операції забрати тебе звідси в контору. Будеш консультантом по особливих акціях. Досить тобі по горах скакати. Пора перебиратися в цивілізоване суспільство.

— Усе продумано до дрібниць, — вступив нарешті в розмову «інгліз». — Дивися. — Він дістав карту.

— Товариш старший лейтенант, а ви не пропонуєте альпіністську авантюру? — По трохи помітній напрузі в голосі начальника прикордонного загону полковника Шрамова Ларин зрозумів, що його повідомлення сприйняте серйозно.

— Ніяк ні, — як можна упевненіше відповів він. — Порушника треба узяти саме зараз, на плато. Інакше уранці він встане на маршрут, і тоді доведеться блокувати увесь район. Подивіться самі, звідти віялом розходяться хребти. По якому він піде?.. — Ларин знав, що прямо перед начальником загону висить на стіні велика карта.

— Добре... — після невеликої паузи знову заговорив полковник. — Але хіба один ви зможете здійснити таке сходження?

— У загоновому госпіталі служить лейтенант Білов. Я його знаю, колись, в юності, ходили в одній зв'язці. Треба терміново доставити його на заставу.

О 00 годині 17 хвилин Колю Білова розбудив посильний зі штабу.

— Наказано терміново доставити вас на заставу старшого лейтенанта Ларина. Машина чекає.

За кермом сидів сам начальник автотранспортної служби капітан Пахомов.

— Іван Петрович, ви що, угробити мене хочете? — незадоволено буркнув Білов, коли «уазик», підстрибнувши на вибоїні, вилетів на рокадну дорогу. — Що там у Ларина... раптові пологи?

— Не знаю, Коля, — не обертаючись, сказав капітан. — Велено за годину домчати.

...Автомобіль влетів в двір застави, пирхнувши, зупинився — від двигуна валила пара.

— Приїхали, — спустошено вимовив Пахомов і відкинувся на сидіння.

Ледве Білов виліз із кабіни, до нього підбіг черговий, віддав честь, квапливо сказав:

— Товариш лейтенант, вас чекають в канцелярії.

Ларин, освітлений яскравою лампою, стояв в центрі кімнати.

Він був в штормовому костюмі, на ногах — м'які черевики з міцної прожиреної юхти, підбиті сталевим оковуванням, — триконями. Микола відразу помітив, що в кутку лежали льодоруби, рюкзаки, бухта основного мотузка, репмотузок з карабіном, зв'язки крюків.

— Здрастуй, Серьожа. Що це ти витягуєш людей з ліжка посеред ночі? — жартівливо почав він.

— Здрастуй, Коля. Давай відразу домовимося: ми в армії, а не в альптаборі на Кавказі. З цієї секунди я для вас старший лейтенант Ларин, ви для мене — лейтенант Білов.

— У горах усі рівні. Ти що, забув?

— Ми з вами йдемо не просто в гори, а на бойове завдання.

Як нестримно міняється погода в горах! Закінчилася гроза, і відразу навалився туман, важкий, щільний. Усе потонуло в нім — і гори, і небо, і камені під ногами.

— Як тепер бути, сагиб? — схвильовано запитав Гафар.

— Потрібно перечекати. До ранку вітер подує, розжене.

Вони знайшли плоский камінь, всілися, притиснувшись один до одного. Кадир-хан відразу захріп, провалившись в сон. А Гафар вирячував очі в темряву, думав про своє життя і волав до бога, мріючи про скору зустріч з ним.

...Гафар вчився в медресі, школі богословів, коли щось незвичайне сталося у благословенному Кабулі. Натовпи тріумфуючих людей ходили по вулицях, вони кричали щось про свободу, про владу народу. Імам наказав закрити ворота, зібрати усіх в мечеті. Вони молилися аллаху, просили заспокоїти натовп, вигнати злого духу, що вселився в нього.

А вночі їх вивели з медресу і повели в гори — «шляхом аллаха». Вони йшли декілька днів, збиваючи в кров ноги, страждаючи від холоду і голоду, поки не потрапили через кордон в Пакистан. Тут, в Пешаварі, влаштувалася секта «Джаміате ісламі». Її верховний улем Бурхануддін Рабані в першій же проповіді заявив:

— Я закликаю вас до священної війни за віру!

Незабаром в таборі богословів з'явилися військові інструктори. Почалася муштра, в порівнянні з якою заняття в медресе здавалися раєм. «Борців за віру» ганяли по горах, примушували уплав перебиратися через бурхливі річки, учили стріляти з усіх видів зброї, викладали мінну справу... А якщо в душах з'являвся сумнів, тут же поруч виникав імам.

Гафар з дитинства звик сліпо покорятися імаму. До того ж він твердо знав: земне життя тільки тимчасова гра, лише в майбутньому, замогильному житті людина набуде постійного «будинку перебування». Значить, треба швидше прагнути туди. Адже сказано: душі воїнів, полеглих на полі битви під час священної війни, відразу, не звітуючи за свої справи, увійдуть до раю.

...Кадир-хан голосно хропів. Проблеми замогильного життя його явно не тривожили.

Такого сходження Ларину ніколи не доводилося робити. Він виклався увесь, без залишку. У цьому сходженні було усе: і спортивний азарт, і гордість, за те, що може, жоден альпініст у світі не здійснював нічого подібного, але найголовніше — було розуміння мети: треба до світанку перекрити плато, інакше ворог піде, розчиниться в лабіринті хребтів і відрогів, і тоді на його пошуки знадобиться у багато разів більше сил і засобів.

Сергій вбив черговий крюк, встав на нього ногою і спробував розслабити втомлене, змучене тіло.

Крізь протяжне виття вітру чувся металевий скрегіт. Це услід за ним невтомно ліз вгору Білов.

Всього двадцять метрів до полиці, до надійної опори. Ці останні метри вимагають повної самовіддачі і спокою. Не можна квапитися, не можна притупити пильність. Ларин бачив одного разу, як на останніх метрах стінки зірвався в прірву досвідчений альпініст, що здійснював розвідку маршруту. Він знає, чому таке сталося, і зараз повинен враховувати усе. Він не має права програти.

Знизу з темряви виплила голова Білова.

— Хоп!.. — хрипко сказав він.

Це була команда: треба знову підніматися, здолати ці прокляті двадцять метрів.

Ларин намацав руками тріщину, сильними ударами молотка вгнав крюк. Потім

вхопився за нього, підтягнувся, дригаючи в порожнечі ногами, учепився за виступ. Через півгодини його пальці лягли на край карнизу. Він підтягнувся і ривком викинув тіло на плоску вузьку полицю. Цей останній різкий рух доконав його — Сергій впустив голову на мокрий слизький камінь і застиг в знемозі.

Прошло декілька митей, але вони показалися Ларину вічністю. І раптом десь на периферії свідомості виникло відчуття небезпеки. Сергій здригнувся, розплющив очі. Темрява трохи розступилася, і він побачив дику стежку, вибиту копитами архарів, на яку, напевно, ніколи не ступала нога людини. Безладно розкидані валуни перегороджували вихід на плато. За ними проступали неясні контури крутих схилів.

Радість, неприборкана радість охопила Ларина: забрався, він все-таки забрався сюди!

Несподівано один з валунів рушив на нього.

Памір — це спотворене санскритське слово «Паймур», що означає «Підніжжя смерті». У точності цієї назви Білов переконався на власному досвіді. Коли Ларин привів його до стінки і визначив траверс, або, як говорять військові, «поставив завдання на рух», то перше, що хотілося сказати; «Серьожа, ти що, з глузду з'їхав»? Але перед ним був не Серьожа, а «старший лейтенант Ларин», тому Білов відповів коротко: «Є»!

Початок сходження був стрімким. Ларин встав на його плечі і вбив перший крок. Спочатку Білов нормально витримував темп. Але незабаром дихання стало збиватися, а потім усе злилося в один поганий сон: виття вітру, скрегіт шпильок по скелі, гучні удари молотка, що заганяє крок або оббиває гостру грань. І увесь час ведучим йшов Ларин. Білову залишалося лише дивуватися, звідки беруться у Сергія сили, потім з нетерпінням чекати, коли той видихається: це дасть хоч декілька хвилин бажаного відпочинку. Часом йому здавалося, що він, Микола, не витримає, зірветься вниз. Але мотузок, що зв'язує їх, наполегливо повз вгору. І він, скриплячи зубами, ліз, чіплявся, дерся. Як раптом там, вгорі, щось сталося. Страхівка обвиснула, засмикалася в різні боки. «Що він робить»? — намагаючись не піддаватися паніці, думав Білов. Як лікар, Микола добре знав ознаки гірської хвороби: неприродне збудження, суєтна жестикуляція, безпричинні веселощі. Це ще бракувало!

Перед світанком вітер приніс з вершин масу сухого колючого снігу, але туман розігнав. Видимість покращилась, і Гафар вирішив, що тепер можна продовжувати рух.

Він доторкнувся до плеча Кадир-хана :

— Сагиб, сагиб. Туман пішов.

Кадир-хан розплющив очі, широко, протяжно позіхнув.

— Потрібно перекусити, — спокійно сказав він.

Кадир-хан розв'язав мішок, дістав брикети пресованої баранини, сир, хліб.

Наситившись, вони обігнули кам'янисту грядку і вийшли на крижане поле, припорошене свіжим сніжком.

— Треба зв'язатися. Можуть бути тріщини... — невпевнено промовив Гафар. — Так учили.

— Тріщину побачимо. Сніг тонкий, — незадоволено пробурчав Кадир-хан; йому не хотілося, як собаці на повідку, йти попереду цього сисунця.

Кадир-хан зробив декілька широких кроків по гладкій поверхні і тут же, скрикнувши, провалився в порожнечу. Він зіщулювався, чекаючи неминучого удару, але тіло з плескотом занурилося в крижану воду. Ось тоді належним чином оцінив Кадир-хан заморський скафандр: капюшон, черевики, рукавички склали єдине ціле, практично непроникне

зовні. Тільки обличчя обпалили холодні бризки. Відчувши під ногами опору, Кадир-хан поспішно повернув повністю важіль електричного обігріву.

Він судомно став обмацувати слизькі стіни. Вибіони є, але спробуй учепитися за них. Підняв голову: в пробитий його тілом отвір мерехтіли зірки. Ось їх закрила чиясь тінь.

— Саги-и-иб! Де ви? — гучно, як в трубі, прозвучав переляканий голос.

— Кидай мотузок! Жвавіше! — наказав Кадир-хан. Поки Гафар возився вгорі, зло подумав: «У нього лихе око. Зурочив, шакал».

Нарешті в тріщину повільно став спускатися тонкий канат. Кадир-хан обережно зняв з плечей лямки, підчепив рюкзак до карабіна, сердито крикнув:

— Тягни!

Мішок, зачіпаючи за стіни, скачками пішов вгору.

Потім канат опустився знову. Кадир-хан пристебнув його до спеціального кільця на грудях.

— Закріпив? — запитав він Гафара.

— Нема за що.

— Тоді сам тримай. Зможеш?

— Віддам усі сили. Аллах допоможе мені.

Встромлюючи в крижані натікання гострі шпильки черевик, упираючись спиною, ліктями, Кадир-хан почав дертися з крижаної пастки. Гафар поступово вибирав мотузок. Кілька разів Кадир-хан зривався, і тоді Гафар напружувався з останніх сил, намертво припечатував підошву до невеликого булижника на краю тріщини і, благаючи аллаха про допомогу, тримав на вазі огрядне тіло.

Людину страхає невідоме. Коли темна пляма повільно поповзла до Ларина, в грудях у нього похолоднішало. Але ось в темряві заблискали два немигаючі бурштинові ока, пролунало приглушене гарчання. Сніговий барс! Мабуть, очікував здобичі на стежці.

Сергій приготувався до неминучої сутички. Він добре знав звички ірбіса, так ще називають снігового барса, пам'ятав розповіді пастухів про його зухвалість і злість. Ірбіс перед кидком щулиться. Він завжди розраховує на перший вдалий стрибок: обхопить передніми лапами, зуби уп'ються в горло, задні лапи різким одночасним ударом постараються розпороти живіт.

Відступати нікуди. У руках тільки скельний молоток. Значить...

У цю мить на Ларина немов пахнуло легким вітерцем. Він, як боксер, пірнув убік і завдав зустрічного удару. Барс тужливо нявкнув — схибив — і тут же вчепився іклами в лівий лікоть. Сергій відчув гострий біль; хотілося рвонутися — потягнути лікоть на себе. Але інстинкт підказав інше рішення: він впав усім тілом на супротивника, придавив барса і став заштовхувати лікоть все глибше і глибше в його пащу.

Ірбіс люто хрипів. Очі звіра, що потемніли від ненависті і задухи, були зовсім поряд; товстий хвіст кидався з одного боку в інший.

Перевернений на бік, барс звивався, намагався вивільнити задні лапи, випадково захлеснуті страхувальним мотузком. Ларин відчував на своєму обличчі гаряче переривчасте дихання і давив, нещадно вдавливав лікоть в горло.

Ірбіс сіпнувся і затих. Ще не розуміючи, що переміг, Сергій продовжував боротися з мертвим тілом звіра. І тільки коли відчув, що лещата щелеп ослабіли, обережно витягнув з пащі поранений лікоть. Не було сил встати. Він так і залишився лежати на м'якому пухнастому горбку, який тільки що був живим.

Коли Білов піднявся на полицю і включив ліхтар, він побачив Сергія в роздертій

штормівці із скривавленою рукою, що лежав в обіймах з великою сірувато-зеленою кішкою. У її прочиненій пащі пузирилася рожева піна.

Білов обережно перевернув Ларина на спину. Сергій тихо застогнав, розплющив очі.

— Коля, подивися, що з ліктем? — трохи чутно прошепотів старший лейтенант.

— Зараз, Серьожа, зараз усе зроблю, — скоромовка Миколи адресувалася не стільки начальникові застави, скільки самому йому, Білову.

Він зняв зі спини капронову бухту. Тонкий мотузок з важким грузилом на кінці полетів вниз. Там, під стінкою, знаходився наряд прикордонників.

Але ось мотузок натягнувся, і Микола відчув, як хтось двічі смикнув за нього. Перебираючи руками, Білов почав поспішно піднімати рюкзак. І знову мотузок поплив вниз, знову очікування сигналу. Нарешті і другий рюкзак був біля його ніг.

Тільки після третьої спроби Кадир-хан вибрався з тріщини і, остаточно змучений, тут же втратив свідомість. У Гафара ще вистачило сил відтягати напарника від провалу. Потім він ліг поруч і теж впав в забуття.

Йому здавалося, що він летить кудись до зірок, пронизуючи білі пухові хмари. І ось перед ним відкрився дивовижний сад. Дивовижні дерева виділяли ніжні аромати, яскраві квіти купалися в струменях прохолодних струмків. «Це рай!»! — із здивуванням зрозумів Гафар.

Гафар здригнувся, розплющив очі. Райський сад безслідно зник. Тихо завивав вітер, женучи снігову поземку.

Білов квапливо розв'язав рюкзак. Згори лежала фляга з гарячим чаєм: мабуть, сержант, що командував нарядом прикордонників, увесь час тримав її за пазухою.

— Серьожа, ковтни, відразу полегшає, — підніс її Микола до посинілих губ Ларина.

Потім дістав похідну аптечку. Ножем відрізував рукав штормівки, ретельно обробив краї рани йодом. Розірвавши індивідуальний пакет, Білов обережно наклав стерильних подушечок, почав робити пов'язку. Після напруги штурму скельної стіни пальці тремтіли — витки бинта лягали нерівно, утворюючи «кишені», доводилося увесь час перевертати його.

Лейтенант раз у раз поглядав на обличчя Сергія, намагаючись зрозуміти, чи не заподіює він йому біль. Начальник застави спокійно спостерігав за його роботою, одобряюче посміхнувся:

— Красиво бинтуєш. Прямо спіраль виходить.

— Не давить?

— Ні.

Закінчивши перев'язку, Микола приготував шприц.

— Тобі анатоксин вводили?

— Що це?

— Ну, протиправцева сироватка.

— Так.

Білов швидким рухом проколов шкіру, зробив ін'єкцію і тут же похолоднішав від раптової думки.

— Треба спускатися, — похмуро повідомив він.

— Чому? Я добре себе почуваю.

— Не в цьому річ. У тебе може початися сказ.

Ларин гмикнув, з нарочитою єхидністю запитав:

— З якої раді? Я завжди відрізнявся холоднокрівністю.

— Не дуркуй, Серьожа! — Білов був не на жарт стривожений. — Від укусу. Слина цієї кішки потрапила в рану. Ірбіси зазвичай не нападають на людину. Кумекаєш?

Ларин трохи помовчав, облизав пересохлі губи, потім невпевнено сказав:

— Що ти мені голову морочиш? Ми візьмемо його сьогодні. А потім роби що хочеш!

— Ти що? — обурився Микола. — В клінічній стадії хвороба невиліковна! Зрозумій, Серьожа, це дика тварина. Невідомо, в якому стані вона знаходилась. Іноді інкубаційний період триває всього декілька годин.

— Значить, я приречений? — Ларин примружив очі.

— Треба почати щеплення антирабічної вакцини. — А у мене її немає.

— Немає так немає. Які перші симптоми сказу?

— Важко помітити, особливо тут, в горах: розлад дихання, здається, ніби повітря бракує; спазм горла при спробі зробити ковток, дратівливість.

— Вважай, що дратівливість вже в наявності, — похмуро промовив Ларин. — Треба ризикнути, Коля. Зрозумій, іншого виходу немає. Діставай радіостанцію.

Білов глянув в темряву провалу, на якусь секунду замислився, а потім рішуче вимовив:

— Товариш старший лейтенант, прошу дозволити мені доповісти начальникові загону про подію. — І, трохи пом'якшивши тон, додав: — Я все-таки офіцер медичної служби, і у мене свої обов'язки.

Начальник прикордонного загону полковник Іван Семенович Шрамов приліг на дивані у своєму кабінеті. Він чекав повідомлення від Ларина. Годину тому з ділянки доповіли, що пошукова група «Пішла на стінку» і ніби рухається добре.

Іван Семенович нервував: на гори навалився циклон, а це означало, що навіть уранці вертольоти не зможуть допомогти пошуковій групі.

Покусуючи нижню губу, полковник намагався прорахувати можливі варіанти подальших дій. Першою невідомою величиною в цьому завданні, найбільшим «ікс», була здогадка Ларина про перекидання. Він повірив інтуїції начальника застави, тому що відмінно знав цього вдумливого, старанного офіцера.

Як тільки старший лейтенант дістанеться до плато, «ікс» повинен набути реального значення. Навіть якщо пошукова група запізниться і лазутчик проскочить, то все одно Ларин встановить факт його проходження; кожен прикордонник знає: людина не може пройти, не залишивши сліду. І тоді буде включений в дію інший варіант — складний, трудомісткий, але необхідний, який зобов'язаний невідворотно привести до успіху.

А якщо пошукова група не дійде? Що тоді?

...Пролунав тихий зумер селектора. Шрамов кинувся до столу, натиснув кнопку.

— Слухаю.

— Товариш полковник, старший лейтенант Ларин вийшов на зв'язок.

У гори вповзав сірий сумовитий світанок. Кошлаті хмари мчали над вершинами, посипаючи їх колючою крижаною крупкою.

Щоб вийти на гребінь, лазутчикам треба було перетнути невелику улоговину, праворуч від якої знаходився лавинонебезпечний схил. Кадир-хан, навчений гірким досвідом, вирішив уважно вивчити у бінокль намічений маршрут. І перше, що він побачив, — фігурки двох людей, що спрямовувалися до хребта з боку західного провалу.

— Лягай! — крикнув Кадир-хан Гафару і сам поспішно стрибнув за камені.

Він продовжував спостерігати за невідомими і по тому, як сноровисто ті зайняли зручну позицію, зрозумів: це військові, і вони його помітили.

«От і все, — з тупою злістю подумав Кадир-хан. — Скільки мук, страждань. І заради чого?»

Як не дивно, страху не було.

— Лежи. Не висовуйся, — прошепотів він Гафару, який ще не підозрював, як близько привів його аллах до бажаних воріт замогильного життя.

«Може, випадковий патруль»? — вхопився було Кадир-хан за рятівну думку. І тут же сам прогнав її: «Дурниці! З боку західного провалу зможуть піднятися тільки спеціально підготовлені аскери. Значить, вони знали, що ми йдемо, поспішали на перехоплення».

— Приготуй зброю, — неголосно наказав Кадир-хан. — Попереду аскери.

Ларин відразу засік Кадир-хана, який, не чекаючи зустрічі, безтурботно підійнявся з біноклем на валун.

— До бою! — звично прозвучала команда. У серці колисалася пекуча радість: не помилився! Але тут же потік тривожних думок змахнув веселе збудження: «Як брати?.. Напевно, він теж помітив нас...»

Кадир-хан дійсно думав майже про те ж: «Що робити? Здається, Гафара вони не бачили».

Ларин мигцем глянув на схил: набряклий весняний сніг у будь-який момент готовий був обрушитися.

— Бачив, пласт який? — почув він схвильований шепіт Білова. — Тільки чхни — відразу заgrimить.

«Припустимо, почну відходити. — Кадир-хан холоднокровно шукав рятівний вихід. — Вогонь відкривати не стануть. Люди досвідчені, розуміють: при першому ж пострілі зійде лавина...»

Людина, що нещодавно стояла на валуні, піднялася із-за каменів і, не пригинаючись, швидко побігла у бік кордону.

«Що це? Чому так відкрито демонструє відступ? — Ларин увесь внутрішньо напружився: треба було миттєво розгадати новий хід супротивника. — Ясно: він знає, стріляти не будемо. Почнемо переслідувати. — І раптом Сергія осяяло: — Їх двоє! Другий залишився прикривати! Ми встанемо — гряне черга. Якщо не загинемо від куль — потрапимо під лавину. Але і той, другий, теж потрапить. Значить, він... смертник!»

Солдати, про яких говорив Кадир-хан, встали і нестримно кинулися... назад, до скель. Гафар розгубився. Сагиб сказав: «Вони підуть услід. Ти уб'єш їх, потім наздоженеш мене». Уб'єш... Головне — убити! Он мелькають їх спini. Гафар ретельно прицілився і натиснув на спусковий гачок. Але що це? Гуркіт автомата переріс в якийсь дивний гул. Він озирнувся: жива снігова стіна наближалася до нього; вона ворушилася, пінилася, гнала попереду себе хмару білого пилу. Гафар схопився, скрикнув. В ту ж секунду його захлеснув холодний вал. Гафар задихався, відчайдушно, як недосвідчений плавець, молотив руками і ногами, намагаючись утриматися на поверхні. Але сили залишали: він відчував, як його засмоктує углиб. І тоді Гафар підібгав коліна до живота, виставив перед особою лікті, щоб там, під снігом, був хоч невеликий простір, який дозволить дихати. Йому, що мріяв про небесний рай, в цю страшну мить страшенно захотілося жити!

Коли пролунали перші постріли, Ларин і Білов пірнули за виступ скелі. Кулі вшкварили трохи осторонь. Прикордонники бачили, як пішла лавина, як перелякано схопився той, «другий», як відчайдушно боровся він, поки його не поглинула снігова маса. Усе це тривало лічені секунди.

— Ти помітив, де його завалило? — хрипко запитав Ларин.

— Начебто... — невпевнено відповів Білов.

— Наказую: відкопати і надати першу допомогу. Я починаю переслідувати «ватажка». Доповіли в загін.

— Серьожа, ти ж поранений... — спробував заперечити Білов.

Ларин примружився і строго сказав:

— Товариш лейтенант, повторіть наказ.

Кадир-хан, як вовк, йшов по старому сліду. Він чув рев лавини, але чуття підказувало: це не означає, що небезпека минула; гори підступні, вони можуть піднести будь-яку несподіванку, будь-яку пастку.

Кадир-хан скинув рюкзак, залишив тільки автомат і боєприпаси. Треба якнайшвидше дістатися до каньйону, знайти «ракету». Тоді він перелетить на ту сторону, де йому знайома кожна стежка, кожна ущелина, де його чекають. Він піде з Фредом в Пакистан. Йому вистачить тих грошей, які лежать у банку, щоб жити ситно, в теплі і спокої. А більше нічого не треба! Аби лише вибратися звідси, понести ноги, уціліти.

Ларин біг як уві сні, із зусиллям переставляючи важкі черевики. Кров стукала в скронях, в горлі пересохло. Повітря. Дайте повітря!

У перші дні служби він разом з провідником-таджиком здійснював «дозор по тилу». Стежка круто йшла вгору. У Сергія крутилася голова, усе пливло перед очима.

— Довго ще до перевалу? — повалившись на камінь, запитав він провідника.

І у відповідь почув таємниче слово:

— Чакрим.

Не було сил розпитувати, що воно означає: енергію економиш навіть на розмовах.

За годину він поставив те ж питання, і знову старий горець спокійно вимовив:

— Чакрим.

Прошло чимало часу, перш ніж Ларин зрозумів цю ідіому: жителі Паміру словом «чакрим» визначають зусилля, необхідні, щоб дійти до потрібного пункту. Це своєрідна високогірна одиниця виміру, причому дуже точна, бо в основі її лежать можливості людини.

Чакрим... чакрим... чакрим...

Ларину здавалося, ніби з кожним поштовхом серця це слово спалахує у свідомості маленьким вибухом.

Чи вистачить його на цей чакрим?

Білов дрібними кроками рухався по горбистому килиму лавини. Він прямував нижче того місця, де зник під снігом порушник. Треноване око точно тримало в пам'яті координати цієї точки. Наблизившись до неї, Микола розгледів на білій поверхні ледве проступаючу чорну пляму. Обережно розгріб руками сніг. Це був автомат — маленький, чужий.

Микола знав: шукати треба вище по схилу від знайденого предмета — такий закон гір, перевірений практикою. Він витоптав декілька сходинок, піднявся по них, обережно вгнав держак льодорубу в щільне тіло лавини. І відразу відчув: штир уперся в щось м'яке. «Ось це так!» — здивувався Білов. Зазвичай, щоб виявити тіло засипаного, доводиться зондувати досить велику ділянку. А тут з першого разу «в ціль».

Діставши з рюкзака казанок, Микола почав відкидати їм сніг — великий, зернистий, склеєний білястим крижаним «цементом». Якщо сказати чесно, спочатку він сумнівався в успіху пошуку. Ларин віддав наказ, і Микола, в душі протестуючи, — що може зробити одна людина! — став виконувати його. Але раптовий успіх додав сил. Тепер лейтенант

був упевнений, що врятує цю людину. Він вже не думав про нього як про лазутчика, ворога. Зараз йшлося просто про «потерпілого».

Людина, яку він відкопав, була одягнена в дивний блакитнувятий комбінезон. Доторкнувшись до нього, Білов відчув тепло. Поспішно очистив від снігу голову і побачив худорляве, змарніле обличчя юнака. Микола притиснув пальці до артерії за вухом — пульсу не було. «Швидше за все шок, потрібне штучне дихання». Миттєва гидливість зупинила Білова, але він зробив над собою зусилля і приклав свої губи до посинілих губ «потерпілого».

...Коли Гафар розплющив очі, крізь каламутну плівку вологи він розгледів над собою суворе, обвітрене обличчя руського аскера.

«Ну усе. Тепер кінець», — тужливо подумав Гафар.

Він навіть не припускав, що саме з цієї хвилини для нього настає зовсім інше життя, в якому буде новий сенс і справжні людські радощі.

Несподівано в сірому серпанку почулося металеве клетотання. Це був вертоліт.

Кращий льотчик ескадрильї капітан Долидзе довів начальникові загону можливість висадки десанта. Машина, обігнувши хмарний фронт, пройшла по ущелинах і тепер повільно піднімалася вгору до плато. Солдати в пасажирському салоні схвильовано переговорювалися, раз у раз поглядали в ілюмінатори, повз які зловісно пропливали гладкі стіни каньйону. І тільки один з них сидів нерухомо, дбайливо тримав на колінах коробочку з антирабічною вакциною — щепленням від сказу.

Ларин повалився на скельний виступ, лизнув язиком шорстку, як терка, поверхню фірну. Йти далі вже бракувало сил, хоча до краю каньйону залишалось яких-небудь двісті метрів. Він перевів прицільну планку і став чекати.

Сили Кадир-хана теж закінчувалися. Він давно виявив гонитву, але не зупинявся, наполегливо рухався вперед, розуміючи, що супротивник виснажений і відкривати вогонь на великій відстані не буде.

Кожен з них беріг залишки енергії для останньої сутички.

І ось Кадир-хан дістався до валуна, за яким лежав реактивний ранець. Рухнувши на коліна, він намацав куточок плівки, потягнув на себе, очистив апарат від щебінки. Шлях до порятунку був відкритий. Тепер залишалось спокійно підпустити ближче ворога, укласти його влучним пострілом і відлетіти туди, до рідних льодовиків.

Кадир-хан квапливо пристебнув лямки, спустив запобіжник, потім виглянув із-за каменю. Супротивника не було видно. «От як? — здивувався Кадир-хан. — Ти розумний хлопець. Ти не хочеш лізти на рожен. А якщо я «спурхну»? Ти битимеш вліт. Ну що ж, спробуй потрапити в слід блискавки».

Скільки разів бачив Кадир-хан, як помиралі інші, сам вбивав. І кожна така смерть по краплі вселяла в нього страх. Як боявся він власної загибелі, пекучого болю від гарячих шматочків металу, що розривають тіло. Ні, потрібно спочатку убити його, виманити — і убити!

Підвівшись на коліна, побачив: уздовж плато короткими перебіганнями рухається ланцюг солдатів. Одні ляжуть, щоб прикрити вогнем товаришів, інші різким ривком кинуться вперед, впадуть. Потім ті, задні, підтягнуться. Так і котяться на нього хвилею.

Кадир-хан схопився, вчепився пальцями у важіль, смикнув його. Могутній струмінь ударив в скелі, підхопив. Тріску пострілів він не чув. Вже в повітрі відчув, як обпалила бік куля. Видно, хорошим стрільцем був той аскер. Не даремно він його боявся.

Секунду тривав політ, секунду ревли двигуни. Десь внизу промайнув провал.

Таємнича сила плавно опустила на тій стороні, за грядою. Так було заздалегідь розраховано, тепер не дістануть його кулі, тепер він у безпеці.

Але що це?.. Півколом встали із-за каменів фігури в однаковій ненависній сіро-бурій формі сарбазів. Встали і повільно пішли назустріч, направивши на нього автомати. Звідки вони взялися?

Не знав Кадир-хан, що після радіограми начальника прикордонного загону полковника Шрамова рота афганської Народної армії піднялася на хребет. У швидкоплинному бою банда, що сховалася в печері, була повністю знищена. Інший підрозділ, зайнявши позиції уздовж каньйону, блокував можливі шляхи відходу диверсійної групи.

Кадир-хан задкував до краю прірви. Що тепер робити? Обклали з усіх боків.

— Стій! — крикнув найближчий до нього сарбаз. — Стій.

Але він вже не володів собою, тваринний страх помутив його розум. Ще один крок. Нога слизнула в порожнечу. Кадир-хан ударився грудьми, спробував вхопитися за слизький камінь, але важкі балони нестримно потягнули вниз.

Він падав у безодню і кричав — жахливо, протяжно. Гірська луна багаторазово посилювала цей тужливий самотній крик. І люди по обидві сторони каньйону заціпеніли.

Крик несподівано обірвався, і знову в горах стало тихо...

Уперше опубліковано в журналі «Искатель» №2, 1984 р.